

13. A határon túli területek szubjektív közelsége

KOLTAI JÚLIA – LIGETI ANNA SÁRA

AZ EGYÉN LOKÁLIS identitásának alapja a földrajzi közelség, az egy térben élés, az ehhez a térhez való kötődés (Pálné Kovács 2000). Olyan része ez társadalmi identitásunknak, amely egy földrajz kategóriákkal körülírható csoport tagjának határoz meg minket (Murányi–Szoboszlai 2000). A földrajzi tér persze önmagában nem elegendő a lokális identitás kialakításához, hiszen ehhez egyéb kulturális tartalmak is hozzátartoznak, melyek jelentést kapcsolnak a földrajzi térhez.

A határon élők lokális identitása több szempontból is összetett jelenség, hiszen a földrajzi teret és az ahhoz kapcsolódó tartalmakat is átszeli az országhatár. A határ egyrészt fizikai választóvonal: a határon való átlépés lehetőségei törvények által szabályozott folyamatok, emellett a fizikai mozgást meghatározó infrastruktúrák, mint az úthálózatok vagy a tömegközlekedés szervezése szintén az államok által meghatározottan, a határok elhelyezkedéséhez illeszkedve kialakított hálózatok. A határ a közlekedésen kívül sok egyéb rendszert is elválaszt, hiszen itt ér véget az állami szabályozás. A határ két oldalán más pénznemet, adórendszert és törvényeket találunk, hogy csak néhányat emeljünk ki a számos példa közül. A határ azonban meghatározhat kulturális identitástartalmakat is, hiszen – Közép-Európában kiemelten – történelmi és politikai képződmény, része a nemzeti identitásunknak, a mindennapi politikai eseményeknek, vagy akár a családtörténetünknek; meghatározza többek között a nyelvhasználatot, és a többség-kisebbség viszonyokat is (Wilson–Donnan 1998).

Tanulmányunkban nem vizsgáljuk részletesen a határok által befolyásolt lokális identitáselemeket, inkább a határ menti lokális identitás egy fontos indikátorát emeljük ki: a határ túloldalához érzett szubjektív közelséget. Ezt a jelenséget magyarázzuk olyan, a mindennapi életet erősen meghatározó tényezőkkel, melyeket a „határ-lét” által befolyásolt, lokális identitásformáló elemeknek tartunk, például az egyén kapcsolati hálójával, etnikai hovatartozásával és nyelvhasználatával, valamint a mindennapi ügyek intézésének helyével.

A határon túli területek felé érzett szubjektív közelséget mind a magyar–szlovák, mind a magyar–ukrán határ mentén megvizsgáljuk. A szemközti régió felé irányuló érzületek kiemelten fontosak a „határ-lét” szempontjából: a határ közelségéből adódó lehetőségek kihasználtságát ugyanis véleményünk szerint nagyban meghatározza a határon túli területekhez fűződő viszony.

A határon túli régióhoz való szubjektív közelség mérése

A kutatás a magyar–szlovák és a magyar–ukrán határ mentén élőkre összpontosult. A kutatás mintavételéből adódóan jól elkülöníthetők azon települések, melyek a magyar–szlovák vagy a magyar–ukrán határhoz vannak közel. Feltételezhetjük, hogy a határmentiséget erősebben befolyásolja az a régió, amely közvetlenül a határ túloldalán helyezkedik

el, mint egy olyan, amely földrajzilag szintén közel van, ám közvetlenül nem olyan könnyen elérhető. Ez alapján a kérdőívben szereplő kérdést elemzésünkben csak azokra vonatkoztatjuk, akik az adott határ túloldalán élnek.¹

Mint korábban láttuk (lásd Sik írását kötetünk 2. fejezetében), míg Szlovákiában és Ukrajnában a határ menti területek nemzetiségileg vegyes képet mutatnak, addig a magyarországi oldal homogénebb képet mutat nemzetiségi hovatartozás tekintetében. Ugyanakkor a határ menti szlovákiai régiókban a szlovák nemzetiségűek mellett nagy számban élnek magyar nemzetiségűek is, ahogy Kárpátalján is magas az ukránok mellett a magyar nemzetiségek aránya. Feltételezzük, hogy a határ túlsó feléhez érzett közelséget erősen befolyásolja a nemzetiségi hovatartozás.

A határ túloldalához való szubjektív közelség földrajzi-nemzetiségi hovatartozás mentén

Ezek alapján a határhoz való szubjektív közelség vizsgálatokor elengedhetetlenül fontos a területi hovatartozás és a nemzetiségi hovatartozás figyelembe vétele. Az 1. táblázat a határ túloldala felé érzett szubjektív közelségre adott válaszokat mutatja a fenti szempontok alapján képzett tipológia mentén.

1. táblázat A határ túloldalához való szubjektív közelség földrajzi-nemzetiségi hovatartozás mentén (%)

Alminta / A határ túloldalához érzett közelség	Egyáltalán nem érzi közel	Közel is érzi meg nem is	Nagyon közel érzi	Összesen
Szlovák–magyar határon magyarországi magyar	49	39	12	100
Szlovák–magyar határon szlovákiai magyar	12	57	32	100
Szlovák–magyar határon szlovákiai szlovák	34	58	8	100
Ukrán–magyar határon magyarországi magyar	38	47	16	100
Ukrán–magyar határon ukrainai magyar	13	48	39	100
Ukrán–magyar határon ukrainai ukrán	31	53	16	100
<i>Összesen</i>	<i>31</i>	<i>48</i>	<i>21</i>	<i>100</i>

A *chi*-négyzet szignifikanciája: 0,000; a Cramer-féle *V* értéke: 0,256.

A megkérdezettek kicsit kevesebb, mint harmada egyáltalán nem érzi közel magához a határon túli régiót, majdnem felük közel is érzi magához meg nem is, és minden ötödik megkérdezett nagyon közel érzi magához a határon túli régiót. Az első táblázat alapján elmondható, hogy a földrajzi-nemzetiségi tipológia és a határhoz való szubjektív közelség között szignifikáns, közepes erősségű összefüggés van. A nem Magyarországon élő magyar nemzetiségűek azok, akik legmagasabb arányban érzik nagyon közel magukhoz a határon túli területet, esetünkben Magyarországot

¹ A határon túli régióhoz való szubjektív közelséget a kérdőívben a következő kérdés mérte: *Mennyire érzi közel magához érzelmileg a határon túli magyarországi/szlovákiai/ukrainai régiót?*
1 – egyáltalán nem érzi közel; 2 – közel is érzi meg nem is; 3 – nagyon közel érzi

Mindkét vizsgált határ mentén ennél jóval alacsonyabb arányban választották a „nagyon közel érzi” válaszlehetőséget a magyarországi magyar megkérdezettek. A szlovák–magyar határ magyarországi felén élők 12 százaléka, a magyar–ukrán határ magyarországi oldalán élők 16 százaléka érzi nagyon közel magát a szemközti Felvidéki, illetve Kárpátaljai régióhoz. Látható, hogy a kvázidiaszpóra lét erősen befolyásolhatja a szemközti országhoz fűződő viszonyt. A fenti eredmények ismeretében különösen érdekes kiemelni, hogy a Kárpátalján élő ukránoknak ugyanakkora hányada (16%) érzi nagyon közel magához a határon túli magyarországi területet, mint az ukrán–magyar határ magyarországi felén élő megkérdezettek. Ez az arány ráadásul magasabb, mint a szlovák–magyar határ innenső felén élők esetében. A határ túloldalához legalacsonyabb arányban a szlovákiai szlovákok érzik magukat nagyon közel. Összességében tehát láthatjuk, hogy a határ túloldala felé érzett szubjektív közelség nagyon eltérő mintázatot mutat a különböző területek és nemzetiségi csoportok mentén, mivel azonban ebben más tényezők is szerepet játszhatnak, fontosnak tartottuk más okok mentén is megvizsgálni a fennálló különbségeket.

A határon túli régióhoz való szubjektív kötődés komplex modellje

Ahhoz tehát, hogy mélyebben megértsük a határhoz való szubjektív közelséget befolyásoló tényezőket, a további vizsgálatok során a földrajzi és nemzetiségi hovatartozáson felül nyolc magyarázó változó mentén vizsgáltuk ennek alakulását. Ennek érdekében egy komplex modell felállítására vállalkoztunk, melyben elsődleges magyarázó változóink a következők voltak²: a családon belüli határon túli munkavállalás; határon túli nyelv ismerete; nemzetiség; határon túli kapcsolatok; a határon túli ügyintézés gyakorisága; a határ túloldalán élő nemzet tagjaiba vetett bizalom; elégedettség és a földrajzi-nemzetiségi hovatartozás. Ezek mellett kontrollváltozóként bevontuk még az elemzésbe a kért nemét, életkorát, iskolai végzettségét és háztartásának vagyoni helyzetét is, hogy kiszűrjük a különböző csoportok közti strukturális tényezők hatását.

A komplex modell megalkotására a függő változó mérési szintjét figyelembe véve multinomiális logisztikus regresszióval vállalkoztunk. A végső modell eredményei a 2. táblázatban láthatók.

2. táblázat A határon túli régióhoz való szubjektív közelség komplex modellje

	Közel is érzi meg nem is	Nagyon közel érzi
Kérdezett neme: férfi (ref.: nő)	1,221	0,969
Életkor	1,020**	1,026**
Iskolai végzettség: általános iskola (ref.: felsőfok)	0,997	1,224
Iskolai végzettség: szakma (ref.: felsőfok)	0,987	0,899
Iskolai végzettség: középfok (ref.: felsőfok)	1,380	1,362
Háztartás vagyoni helyzete	1,015	1,007

folytatódik

² A független változók részletes leírását lásd a Függelékben.

	Közel is érzi meg nem is	Nagyon közel érzi
Dolgozott/dolgozik-e bárki a háztartásból a határon túl: nem (ref.: <i>dolgozik/dolgozott</i>)	0,912	1,084
Beszéli-e bárki a háztartásból a határon túli ország nyelvét: nem (ref.: <i>beszéli</i>)	0,269**	0,214*
Van-e bárki a családban, akinek a nemzetisége a határon túli (ref.: <i>nincs</i>)	0,616	0,309
Rokonok és barátok száma a határ túloldalán	1,050***	1,061***
Mennyire bízuk a határ túloldalán található nemzet tagjaiban: egyáltalán nem (ref.: <i>feltétlenül igen</i>)	0,036**	0,018***
Mennyire bízuk a határ túloldalán található nemzet tagjaiban: inkább bizalmatlan (ref.: <i>feltétlenül igen</i>)	0,126	0,055**
Mennyire bízuk a határ túloldalán található nemzet tagjaiban: általában megbízuk (ref.: <i>feltétlenül igen</i>)	0,118*	0,053**
Hányféle ügyet intéznek a háztartás tagjai a határon túl	1,510**	1,737***
Elégedettség	1,518**	2,280***
Alminta: szlovák–magyar határon magyarországi magyar (ref.: <i>szlovák–magyar határon szlovákiai szlovák</i>)	0,970	3,409
Alminta: szlovák–magyar határon szlovákiai magyar (ref.: <i>szlovák–magyar határon szlovákiai szlovák</i>)	0,639	1,178
Alminta: ukrán–magyar határon magyarországi magyar (ref.: <i>szlovák–magyar határon szlovákiai szlovák</i>)	2,208*	8,377***
Alminta: ukrán–magyar határon ukrainai magyar (ref.: <i>szlovák–magyar határon szlovákiai szlovák</i>)	0,465	1,697
Alminta: ukrán–magyar határon ukrainai ukrán (ref.: <i>szlovák–magyar határon szlovákiai szlovák</i>)	0,806	1,696

A modell szignifikanciája (*khí*-négyzet próba): 0,000; a megmagyarázott hányad: 17,5%; *N* = 872

Referenciacsoport: egyáltalán nem érzi közel.

* 5%-os szinten szignifikáns, ** 1%-os szinten szignifikáns, *** 0,1%-os szinten szignifikáns

A multinomiális logisztikus regressziós modellünk szignifikáns volt, a megmagyarázott hányad viszonylag magasnak tekinthető (17,5%). A függő változó magyarázatakor referenciacsoportunk az „egyáltalán nem érzi magát közel” válaszlehetőség volt.

A 2. táblázat alapján elmondható: az, hogy a háztartásból dolgozik-e valaki a határ túloldalán, továbbá hogy van-e olyan a családban, akinek a nemzetisége határon túli, nem befolyásolja szignifikánsan a határhoz való szubjektív közelség érzését. Úgy tűnik tehát, hogy a határon átnyúló kapcsolatok e két dimenziója nem befolyásolja az érzelmi kötődés alakulását. Hasonló eredményekről számolhatunk be a földrajzi-etnikai tipológia esetében is. Ennél a független változónál a szlovákiai szlovákokat választottuk referenciacsoportnak (mivel az ő esetükben volt a legalacsonyabb az erősen kötődők aránya, így jó viszonyítási pontnak bizonyultak). Az eredmények azt mutatták, hogy a tipológia kategóriái közül mindössze az ukrán–magyar határ magyarországi felén élők különböznek szignifikánsan a szubjektív közelség tekintetében a szlovákiai szlovákoktól. Az esélyhányadosok alapján az ukrán–magyar határ magyarországi felén élők nagyobb eséllyel érzik magukat közelebb a határ másik oldalához, mint a szlovákiai szlovákok (esélyhányadosok: 2,2 és 8,37).

A szignifikáns független változók eredményei alapján: ha valaki nem beszél a határon túli terület nyelvét, vagy nem bízik feltétlenül a határon túli nemzet tagjaiban, akkor valószínűleg szubjektíve távolabb fogják érezni magukat a határ túloldalától. Minél több kapcsolata van, és minél több ügyet intéznek a határ túloldalán, annál inkább közel érzi magát valaki a határ túloldalán található régióhoz. Érdekes, hogy ugyanez mondható el az elégedettségéről is: minél elégedettebb valaki, annál közelebb érzi magához a határ túlsó oldalát. Eszerint nem az elégedetlenség az, ami közelebb hozza a szemközti régiót, hanem éppen az elégedettség, ami a szubjektív közelséghez vezet. A várthoz képest fordított hatás egyik lehetséges magyarázata, hogy az elégedetlenség kevésbé kapcsolódik racionális indokokhoz, mivel feltételezhető, hogy a kevésbé jó helyzetben lévők vágyódnak inkább a szomszéd területekre. A modell elemzése alapján tehát elmondható, hogy bár sok dimenzió van hatással a határ túloldala felé érzett szubjektív közelségre, ám a kvázidiaszpóra tudat nem tartozik ezek közé. Másként, amennyiben kontroll alatt tartjuk a fent bemutatott változókat, az 1. táblázatban látott eredmények eltűnnek.

Ahogy azt a 2. táblázatban bemutatott modellben láthattuk, a különböző földrajzi és nemzetiségi csoportok nem különböznek a határ túloldala felé érzett szubjektív közelség tekintetében. Éppen emiatt viszont azt is érdemes megvizsgálni, hogy az egyes csoportokban különböznek-e azon tényezők, melyek erre a fajta kötődésre hatnak. Mivel a csoportok kis elemszáma miatt nem volt lehetőségünk a hatások különbségének vizsgálatára minden alcsoportban, ezért úgy döntöttünk, hogy legalább a két határ közti különbségeket megpróbáljuk feltárni. Ez alapján elkészítettük a modellünket külön a magyar–szlovák határ mentén élőkre és külön a magyar–ukrán határ közelében lakókra (3. táblázat).

3. táblázat A határon túli régióhoz való szubjektív közelség a szlovák–magyar és az ukrán–magyar határon

	Szlovák–magyar határ		Ukrán–magyar határ	
	Közel is érzi meg nem is	Nagyon közel érzi	Közel is érzi meg nem is	Nagyon közel érzi
Kérdezett neme: férfi (ref.: nő)	1,249	0,619	1,234	1,163
Életkor	1,033*	1,021	1,012	1,034**
Iskolai végzettség: általános iskola (ref.: felsőfok)	1,112	7,731**	1,030	0,476
Iskolai végzettség: szakma (ref.: felsőfok)	0,739	1,330	1,455	0,968
Iskolai végzettség: középfok (ref.: felsőfok)	1,023	1,193	1,985	1,625
Háztartás vagyoni helyzete	0,978	0,975	1,047*	1,029
Dolgozott/dolgozik-e bárki a háztartásból a határon túl: nem (ref.: dolgozik/dolgozott)	1,924	0,709	0,661	1,001
Beszéli-e bárki a háztartásból a határon túli ország nyelvét: nem (ref.: beszél)	0,356	1,491	0,166*	0,052**
Van-e bárki a családban, akinek a nemzetisége a határon túli (ref.: nincs)	0,443	0,173	1,122	0,576
Rokonok és barátok száma a határ túloldalán	1,053*	1,085**	1,048*	1,051*

folytatódik

	Szlovák–magyar határ		Ukrán–magyar határ	
	Közel is érzi meg nem is	Nagyon közel érzi	Közel is érzi meg nem is	Nagyon közel érzi
Mennyire bízik a határ túloldalán található nemzet tagjaiban: egyáltalán nem (ref.: feltétlenül igen)	0,075*	0,056*	0,00***	0,00***
Mennyire bízik a határ túloldalán található nemzet tagjaiban: inkább bizalmatlan (ref.: feltétlenül igen)	0,185	0,125	0,00***	0,00***
Mennyire bízik a határ túloldalán található nemzet tagjaiban: általában megbízik (ref.: feltétlenül igen)	0,264	0,142	0,00***	0,00***
Hányféle ügyet intéznek a háztartás tagjai a határon túl	1,304	1,583*	2,061*	2,340**
Elégedettség	1,526	2,685*	1,463	2,252**
Magyarországi magyar (ref.: szlovákiai szlovák, illetve ukrainai ukrán)	1,078	1,411	3,140*	11,737**
Szlovákiai magyar (ref.: szlovákiai szlovák, , illetve ukrainai ukrán)	0,651	2,030	0,707	1,050

A szlovák–magyar határ esetében a modell szignifikanciája (*khí*-négyzet próba): 0,000; a megmagyarázott hányad: 23,5%; *N* = 384. Az ukrán–magyar határ esetében a modell szignifikanciája (*khí*-négyzet próba): 0,000; a megmagyarázott hányad: 17,6%; *N* = 488. *Referenciacsoport*: egyáltalán nem érzi közel.

* 5%-os szinten szignifikáns, ** 1%-os szinten szignifikáns, *** 0,1%-os szinten szignifikáns

A szlovák–magyar és az ukrán–magyar határ mentén élőket vizsgáló modell változói a földrajzi-etnikai tipológiát kivéve ugyanazok voltak, mint az első modell esetében: a szlovák–magyar határ mentén a magyarországi magyarok, a szlovákiai magyarok, valamint a szlovákiai szlovákok, az ukrán–magyar határ mentén pedig a magyarországi magyarok, az ukrainai magyarok és az ukrainai ukránok. Mindkét modell szignifikáns volt.

A két határ mentén a társadalmi különbségeket leíró változók közül szignifikáns hatása mindkét határ mentén csak az életkornak volt, azonban ameddig a szlovák–magyar határ mentén az idősebbek inkább tartoznak a „közel is érzi meg nem is” kategóriába, addig az ukrán–magyar határnál élők esetében az idősek inkább azok közé tartoznak, akik nagyon közel érzik magukat a határ túloldalához. Az ukrán–magyar határ mentén a háztartás vagyoni helyzetének volt még szignifikáns hatása, míg a szlovák–magyar határon az iskolai végzettség esetében számolhatunk be jelentős különbségekről. Előbbi esetében azt tapasztalhatjuk, hogy minél magasabb a háztartás jövedelme, annál inkább tartozik a kért „közel is érzi meg nem is” kategóriába az „egyáltalán nem érzi magát közel” kategóriához képest. Utóbbi esetében azt láthatjuk, hogy az általános iskolát végzettek a diplomásokhoz képest nagyon közel érzik magukat. Tehát míg az ukrán határ mentén a gazdasági tőke dominál a kötődésben, addig a szlovák határon a kulturális tőke okoz különbségeket.

Mindkét határ mentén az eredeti, összevont modellünkhöz hasonló eredményeket láthatunk, ha azt vizsgáljuk, hogy a háztartás tagjai hányféle ügyet intéznek, és hány rokonuk vagy barátjuk él a határ másik oldalán, valamint hogy mennyire elégedettek. A határ túloldalán való ügyintézés gyakorisága, az ott élő barátok és ismerősök száma, továbbá az elégedettség növeli a határ túlsó oldala felé érzett kötődést.

Jelentős különbségeket láthatunk azonban a két határ között, ha a bizalmat vizsgáljuk. A szlovák–magyar határ esetében azok, akik egyáltalán nem bíznak a határon túl található nemzet tagjaiban (azokhoz képest, akik feltétlenül bíznak), inkább tartoznak azok közé, akik egyáltalán nem érzik közel magukhoz a határon túli régiót. Az ukrán–magyar

határ mentén azonban minden csoport szignifikáns eredményeket mutat: itt azt láthatjuk, hogy azok, akik nem feltétlenül bíznak a határ túloldalán élő nemzet tagjaiban, inkább nem érzik közel magukhoz a határon túli területeket. Az ukrán–magyar határon tehát egy nagyon éles különbséget tapasztalhatunk: a szubjektív közelséget csak a feltétlen bizalom erősíti, minden más ellentétes irányú hatást válthat ki.

A szignifikáns eredmények alapján annak, hogy a háztartásból valaki beszéli-e a határon túli ország nyelvét, és annak, hogy melyik földrajzi-nemzetiségi csoportba tartozik, csak az ukrán–magyar határ mentén van jelentősége a szubjektív közelség szempontjából. A szomszédos ország nyelvének ismerete természetesen erősíti a kötődést, azonban az eredmények nem ennyire egyértelműek a földrajzi-nemzetiségi csoportok mentén. Csak ezt a határt vizsgálva azt mondhatjuk, hogy a magyarországi magyarok az ukrainai ukránokhoz képest jelentősen közelebb érzik magukat a határon túli régióhoz. Ennek oka természetesen lehet az is, hogy míg a magyarországi magyarok számára Kárpátalja a külhoni magyarok lakóhelye, így nemzeti-kulturális értelemben viszonylag közel áll hozzájuk, addig az ukránok esetében nincs szó ilyen jellegű kötődésről Magyarországgal kapcsolatban.

Látható hogy a két határ mentén nem teljesen azonosak a túlsó oldal felé érzett kötődést befolyásoló tényezők. Bár az életkor, a határ túloldalán való ügyek intézése, az ott élő barátok és az elégedettség mindkét régióban megfigyelhetők, fontos különbségek is látszódnak. Míg a szlovák–magyar határ esetében a kulturális töke hiánya okozhat nagyobb kötődést, addig az ukrán–magyar határnál nem láthatunk ilyen törésvonalakat. Utóbbinál a határ másik oldalán lévő ország tagjaiba vetett bizalom és a nyelvismeret mutatkozik erősebb befolyásoló tényezőnek: mindkét tényező hiánya gyengíti a kötődést a másik ország régiója iránt. A földrajzi-nemzetiségi csoportok közül a magyarországi magyaroknál érzékelhetünk erősebb kötődést, amit ugyan jól magyaráz a kárpátaljai magyarsághoz fűződő kulturális és érzelmi viszony, de érdekes, hogy az ukrainai magyarok esetében nem találtunk ilyen kiugró eltérést.

A viszonylagos kötődés fogalma és mérése

A határon túli terület felé érzett szubjektív közelség azonban nemcsak önmagában érdekes, hanem a saját országhoz fűződő közelséggel összevetve is. Éppen ezért tipológiát készítettünk az előbbieken bemutatott határon túli terület és a saját ország felé érzett szubjektív közelség segítségével.³

A viszonylagos közelség földrajz-nemzetiségi hovatartozás mentén

Ezt a tipológiát vetettük össze a korábban bemutatott földrajzi-nemzetiségi hovatartozást mérő tipológiával, hiszen itt is feltételezzük, hogy régióként és nemzetiségként markáns különbségek húzódnak viszonylagos közelség tipológiája mentén (4. táblázat).

³ A saját országtól vett érzelmi távolságot mérő kérdés (lásd 1. lábjegyzet) alapján létrehozott tipológia azt mérte, hogy a kérdezett inkább a határ túloldalához, vagy a saját országához érzi magát közelebb. A viszonylagos közelséget mérő tipológia kategóriái a következők lettek:

1 – közelebb érzi magát a saját országához; 2 – ugyanannyira közel érzi magát a saját országához, mint a határ túloldalához; 3 – közelebb érzi magát a határ túloldalához

4. táblázat A saját országához és a határon túli régióhoz való viszonylagos közelség földrajz-nemzetiségi hovatartozás mentén (%)

Alminta / A határ túloldalához érzett közelség	Saját országához közelebb érzi magát	Ugyanannyira érzi magát közel saját országához, mint a határon túli régióhoz	A határon túli régióhoz közelebb érzi magát	Összesen
Szlovák–magyar határon magyarországi magyar	80	19	1	100
Szlovák–magyar határon szlovákiai magyar	31	48	22	100
Szlovák–magyar határon szlovákiai szlovák	62	35	3	100
Ukrán–magyar határon magyarországi magyar	78	22	0	100
Ukrán–magyar határon ukrainai magyar	24	40	36	100
Ukrán–magyar határon ukrainai ukrán	53	37	10	100
<i>Összesen</i>	<i>58</i>	<i>31</i>	<i>11</i>	<i>100</i>

A χ^2 -négyzet szignifikanciája: 0,000; a Cramer féle V értéke: 0,388.

Az összes megkérdezett több mint fele saját országához érzi közelebb magát, kicsit kevesebb, mint harmaduk ugyanannyira érzi magát közel a saját országához, mint a határon túli régióhoz, és mindössze minden tizedik megkérdezett állította, hogy a határon túli régióhoz közelebb érzi magát. A viszonylagos közelség és a földrajzi-nemzetiségi hovatartozás között szignifikáns, közepes erősségű kapcsolat van. A vártaknak megfelelően azok aránya, akik a határon túli régióhoz közelebb érzik magukat, a legmagasabb a Szlovákiában és Ukrajnában élő magyarok között. A két csoporton belül is a Kárpátaljai magyarok esetében számolhatunk be magasabb arányról, így azt mondhatjuk, hogy a vizsgált határon túli magyarok közül az ő esetükben még inkább érezhető az anyaországhoz való kötődés. Meglepő azonban, hogy bármely határ magyarországi oldalán élő lakosságot vizsgáljuk, szinte nincs olyan magyar, aki a határon túli régióhoz érzi közel magát. Ez főként annak a tükrében meglepő, hogy az ukrainai ukránok – akiknek a határ túloldala felé nincs nemzetiségi kötődésük – magasabb arányban választották ezt az opciót, mint a magyarországi magyarok. A szlovákiai szlovákok esetében ugyanez az arány hasonló a magyarországi magyarokéhoz. Úgy tűnik tehát, hogy azon csoportok esetében, akik nem kisebbségként élnek az országokban, a viszonylagos közelséget inkább a nacionalizmus mértéke határozza meg: Szlovákiában és Magyarországon szinte nincs olyan többségi válaszadó, aki közelebb érezné a határon túli területet, mint a saját országát (pedig a magyarországi magyarság esetében a határ túloldalán élő magyarok miatt magasabb arányokat várnánk), míg Ukrajnában ugyanezek aránya 10 százalék. A magyarok esetében még szélsőségesebb az eloszlás, ha figyelembe vesszük azok arányát is, akik ugyanannyira érzik magukat közel mindkét országhoz. Itt is az ő arányuk mondható a legalacsonyabbnak az összes csoport közül, 19 és 22 százalékos. Ebből tehát sejthető, hogy a magyarországi magyarok közül kerülnek ki a legnagyobb arányban azok, akik a saját országukhoz érzik magukat közelebb.

A viszonylagos közelség érzetének komplex modellje

Mivel most is számolnunk kell több dimenzió egyidejű hatásával, ezért ebben az esetben is szükségesnek tartottuk komplex modell felállítását (5. táblázat). Független változóink azonosak a 2. táblázatban látható modellével, továbbá ugyanazon kontrollváltozókat vontuk be az elemzésbe az érvényesebb eredmények elérése érdekében.

A viszonylagos közelséget magyarázó modell szignifikáns, a megmagyarázott hányad az előző modellhez képest magasnak mondható (23,2%). Referenciacsoportunk ebben az esetben az a kategória, amely szerint a kérdezett közelebb érzi magát saját országához, mint a határ túloldalához (az 5. táblázat alapján látható, hogy ez volt a leggyakoribb kategória a tipológián belül).

A táblázat adatai azt mutatják: az, hogy dolgozik-e bárki a háztartásból a határon túl, vagy hogy van-e családban bárkinek határon túli nemzetisége, egyáltalán nem befolyásolja a viszonylagos közelséget, a függő változó egyik kategóriában sem okoz eltérést. Érdekes eredmény, hogy a kétdimenziós összefüggéshez képest a földrajzi-nemzetiségi hovatarozás esetében sem számolhatunk be szignifikáns különbségekről a referenciakategóriához képest (amely ismét a szlovákiai szlovákok csoportja volt). Eszerint a relatív kötődést befolyásoló más tényezőket kontroll alatt tartva a földrajzi-nemzetiségi csoportok relatív kötődése megegyezik egymással, így a referenciakategóriaként megjelölt szlovákiai szlovákokkal is.

A modell alapján is beigazolódott, hogy ha valaki olyan háztartásban lakik, amelyben senki nem beszél a határon túli ország nyelvét, akkor nagyobb eséllyel érzi magát közelebb saját országához, mint a határon túli régióhoz. Ugyanígy igaz: minél elégedettebb valaki, és minél inkább a határ túloldalán élő nemzet tagjaira vonatkozó bizalmi skála közepén helyezkedik el, annál inkább kötődik saját országához a határon túli régióval szemben. A bizalom esetében fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a modell alapján azok, akik egyáltalán nem bíznak a határ túlsó felén élőkben, a viszonylagos közelség tekintetében nem különböznek szignifikánsan azoktól, akik feltétlenül megbíznak bennük. Az elégedettség esetében azt állapíthatjuk meg, hogy ameddig az első modellben erősítette a határon túli területekhez való kötődést, addig jelenlegi modellünkben az elégedettség növekedése a saját országhoz való relatív közelséggel jár együtt.

Az egyetlen dimenzió, amely a függő változó mindkét vizsgált értékére szignifikáns hatással van, a határon túli rokonok és barátok száma volt. Nem meglepő módon, a határon túli kapcsolatok számának növekedésével nő annak esélye, hogy valaki ugyanannyira érzi magát közel saját országához, mint a határon túli régióhoz, továbbá annak is, hogy a határon túli régióhoz közelebb érzi magát (mindez természetesen ahhoz képest, mintha saját országához érezné magát közelebb).

Összességében elmondható, hogy a viszonylagos közelség tekintetében a törésvonalak leginkább a saját ország preferenciája és a határon túli régió preferenciája között húzódnak. Ezt támasztja alá az is, hogy a függő változó második kategóriájában – ugyanannyira érzi közel magát saját országához, mint a határon túli régióhoz – szinte nem volt szignifikáns hatású független változó. Eszerint azok, akik mindkét vizsgált területhez ugyanannyira kötődnek, a modellbe bevont független változók mentén nem különböznek azoktól, akik inkább saját országukhoz érzik közel magukat.

A szubjektív közelség modelljéhez hasonlóan ebben az esetben is összehasonlítottuk a szlovák–magyar határ és az ukrán–magyar határ mentén élőket (6. táblázat). Modellünk mindkét esetben szignifikáns volt, a magmagyarázott hányad pedig magasnak mondható (a szlovák–magyar határ esetében 23,6%, az ukrán–magyar határon pedig 27,0%).

5. táblázat A viszonylagos közelség érzetének komplex modellje

	Ugyanannyira érzi magát közel saját országához, mint a határon túli régióhoz	A határon túli régióhoz közelebb érzi magát
Kérdezett neme: férfi (ref.: nő)	1,367	1,437
Életkor	1,006	0,997
Iskolai végzettség: általános iskola (ref.: felsőfok)	1,127	0,305
Iskolai végzettség: szakma (ref.: felsőfok)	0,923	0,535
Iskolai végzettség: középfok (ref.: felsőfok)	1,050	0,527
Háztartás vagyoni helyzete	1,005	0,994
Dolgozott/dolgozik-e bárki a háztartásból a határon túl: nem (ref.: dolgozik/dolgozott)	0,723	0,910
Beszéli-e bárki a háztartásból a határon túli ország nyelvét: nem (ref.: beszéli)	0,530	0,042**
Van-e bárki a családban, akinek a nemzetisége a határon túli (ref.: nincs)	0,582	0,382
Rokonok és barátok száma a határ túloldalán	1,016*	1,023**
Mennyire bízik a határ túloldalán található nemzet tagjaiban: egyáltalán nem (ref.: feltétlenül igen)	0,529	0,170*
Mennyire bízik a határ túloldalán található nemzet tagjaiban: inkább bizalmatlan (ref.: feltétlenül igen)	0,637	0,236*
Mennyire bízik a határ túloldalán található nemzet tagjaiban: általában megbízik (ref.: feltétlenül igen)	0,561	0,254*
Hányféle ügyet intéznek a háztartás tagjai a határon túl	1,172	1,270*
Elégedettség	0,909	0,464**
Alminta: szlovák–magyar határon magyarországi magyar (ref.: szlovák–magyar határon szlovákiai szlovák)	0,536	2,299
Alminta: szlovák–magyar határon szlovákiai magyar (ref.: szlovák–magyar határon szlovákiai szlovák)	1,082	1,767
Alminta: ukrán–magyar határon magyarországi magyar (ref.: szlovák–magyar határon szlovákiai szlovák)	0,680	0,997
Alminta: ukrán–magyar határon ukrainai magyar (ref.: szlovák–magyar határon szlovákiai szlovák)	1,102	4,705
Alminta: ukrán–magyar határon ukrainai ukrán (ref.: szlovák–magyar határon szlovákiai szlovák)	1,154	2,045

A modell szignifikanciája (khi-négyzet próba): 0,000; a megmagyarázott hányad: 23,2%; $N = 867$.

Referenciacsoport: saját országához közelebb érzi magát.

* 5%-os szinten szignifikáns, ** 1%-os szinten szignifikáns, *** 0,1%-os szinten szignifikáns

6. táblázat A viszonylagos közelség érzete a szlovák–magyar és az ukrán–magyar határokon

	A szlovák–magyar határon		Az ukrán–magyar határon	
	Ugyanannyira érzi magát közel saját országához, mint a határon túli régióhoz	A határon túli régióhoz közelebb érzi magát	Ugyanannyira érzi magát közel saját országához, mint a határon túli régióhoz	A határon túli régióhoz közelebb érzi magát
Kérdezett neme: férfi (ref.: nő)	1,045	0,833	1,724*	1,849
Életkor	0,992	0,982	1,018*	1,013
Iskolai végzettség: általános iskola (ref.: felsőfok)	3,068*	0,00	0,527	0,284
Iskolai végzettség: szakma (ref.: felsőfok)	1,210	0,381	0,763	0,504
Iskolai végzettség: középfok (ref.: felsőfok)	0,912	0,873	1,029	0,411
Háztartás vagyoni helyzete	0,981	1,010	1,022	0,986
Dolgozott/dolgozik-e bárki a háztartásból a határon túl: nem (ref.: dolgozik/dolgozott)	0,743	0,479	0,624	1,125
Beszéli-e bárki a háztartásból a határon túli ország nyelvét: nem (ref.: beszéli)	1,326	0,010**	0,238**	0,041*
Van-e bárki a családban, akinek a nemzetisége a határon túli (ref.: nincs)	0,466	0,501	0,665	0,353
Rokonok és barátok száma a határ túloldalán	1,016	1,060***	1,011	1,011
Mennyire bízik a határ túloldalán található nemzet tagjaiban: egyáltalán nem (ref.: feltétlenül igen)	0,645	0,00	0,303	0,121
Mennyire bízik a határ túloldalán található nemzet tagjaiban: inkább bizalmatlan (ref.: feltétlenül igen)	0,769	0,946	0,394	0,116*
Mennyire bízik a határ túloldalán található nemzet tagjaiban: általában megbízik (ref.: feltétlenül igen)	0,749	0,912	0,328	0,121*

folytatódik

	A szlovák–magyar határon		Az ukrán–magyar határon	
	Ugyanannyira érzi magát közel saját országához, mint a határon túli régióhoz	A határon túli régióhoz közelebb érzi magát	Ugyanannyira érzi magát közel saját országához, mint a határon túli régióhoz	A határon túli régióhoz közelebb érzi magát
Hányféle ügyet intéznek a háztartás tagjai a határon túl	1,094	0,963	1,259	1,475*
Elégedettség	0,812	0,411	1,056	0,484*
Alminta: szlovák–magyar határon magyarországi magyar (ref.: szlovákiai szlovák)	0,315**	7,159	–	–
Alminta: ukrán–magyar határon magyarországi magyar (ref.: ukrainai ukrán)	–	–	1,035	0,468
Alminta: szlovák–magyar határon szlovákiai magyar (ref.: szlovákiai szlovák)	1,602	1,252	–	–
Alminta: ukrán–magyar határon ukrainai magyar (ref.: ukrainai ukrán)	–	–	0,819	2,015

A szlovák–magyar határon: a modell szignifikanciája (*khí*-négyzet próba): 0,000; a megmagyarázott hányad: 23,6%; *N* = 384.
Az ukrán–magyar határon: a modell szignifikanciája (*khí*-négyzet próba): 0,000; a megmagyarázott hányad: 27,0%; *N* = 483.

Referenciacsoport: saját országához közelebb érzi magát.

* 5%-os szinten szignifikáns, ** 1%-os szinten szignifikáns, *** 0,1%-os szinten szignifikáns

Összességében elmondható, hogy a két modell között alig találtunk hasonlóságokat, vagyis a két határ mentén a viszonylagos közelség érzetének különböző okai és forrásai lehetnek. Egyedül a nyelvtudás meglétének volt hasonló, szignifikáns hatása: akiknek háztartásából senki sem beszél a határon túli ország nyelvét, azok inkább a saját országot érzik közel, mintsem a határon túli régiót.

A szlovák–magyar határ mentén szignifikáns hatást figyelhettünk meg a rokonok és barátok számának változásával, valamint az iskolai végzettséggel kapcsolatban. Az általános iskolai végzettségűek inkább érzik magukat ugyanannyira közel saját országukhoz, mint a határon túli régióhoz, a határon túli rokonok és barátok számának növekedésével pedig nő annak az esélye, hogy valaki a határon túli régióhoz érezze magát közelebb. A szlovák–magyar határ mentén élőket vizsgálva a földrajzi-nemzetiségi hovatartozás tekintetében is szignifikáns különbségeket láthatunk. A szlovákiai szlovákokhoz képest a magyarországi magyarok nagyobb eséllyel tartoznak azok közé, akik inkább saját országukhoz érzik magukat közel, mintsem hogy ugyanolyan érzéseket tápláljanak a határ mindkét oldala felé.

Egészen más változók voltak hatással a viszonylagos közelség érzetére az ukrán–magyar határ modelljében. A kért változók közül a szlovák–magyar határral ellentétben az iskolai végzettségnek nem volt szignifikáns hatása, ám a nemnek és az életkornak igen. Az idősebbek és a férfiak is inkább tartoznak azok közé, akik ugyanannyira érzik közel magukat a határ mindkét oldalához. Nagyon hasonló eredményeket láthatunk az összevont modellhez képest az elé-

gedettség és a bizalom vizsgálatakor. Minél inkább elégedett valaki, és minél inkább a bizalmi skála közepén helyezkedik el, annál inkább kötődik saját országához.

Úgy tűnik tehát, hogy a relatív kötődést befolyásoló tényezők a nyelvismeret hatásának kivételével nagyon különbözőek a két határ mentén. Míg a szlovák határ esetében az iskolázottság, a barátok száma és a nyelvtudás, addig az ukrán határhoz közel élőknek az életkor, a nem, az ügyintézés és a barátok száma, továbbá az elégedettség és a bizalom az, ami meghatározó.

Összefoglalás

Tanulmányunkban a határon túli régióhoz való szubjektív kötődést, továbbá az ebből és a saját országhoz való kötődésből létrehozott viszonylagos kötődést vizsgáltuk. Mindkét esetben szignifikáns különbséget találtunk a földrajzi és nemzetiségi hovatartozást mérő tipológia kategóriái között a kétdimenziós keresztábra-elemzés során. Ezután komplex modellek segítségével vizsgáltuk, hogy milyen hatással vannak más változók a szubjektív és a viszonylagos közelségre. Ennek során azt találtuk, hogy a földrajzi-nemzetiségi csoportok között szinte teljesen eltűntek a kétdimenziós elemzésben leírt különbségek.

Összességében tehát elmondható, hogy a határon túli régióhoz való szubjektív kötődés, továbbá a saját országhoz képest vett viszonylagos kötődés eltérő mintázatot mutat Magyarország, Szlovákia, és Ukrajna földrajzi-nemzetiségi térképén, de ezek a különbségek csak kismértékben magyarázhatóak az egyes csoportok társadalmi-demográfiai összetételével. Nagyobb részben a történelmi-kulturális különbségekből fakadó eltérések okozzák a kötődésbeli sajátosságokat, így a nyelvtudás, az elégedettség, a bizalom vagy a kapcsolati hálók szerepe jelentősen nagyobb hatással van a határ túloldalán lévő régióhoz való kötődésre.

Irodalom

- Murányi István – Szoboszlai Zsolt (2000): Identitás-jellemzők a dél-alföldi régióban. *Tér és Társadalom*, 14 (1):. 27–49. http://epa.niif.hu/02200/02251/00001/pdf/EPA02251_Ter_es_tarsadalom1110.pdf (utolsó letöltés: 2014. 12. 14.)
- Pálné Kovács Ilona (2000): Régiók Magyarországa: utópia vagy ultimátum? In Horváth Gyula – Rechnitzer János (szerk.): *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón*. Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja, 73–93. <http://www.gbv.de/dms/goettingen/333159438.pdf> (utolsó letöltés: 2014. 12. 14.)
- Wilson, Thomas M. – Hastings Donnan (1998): Nation, State and identity at international borders. In Wilson, Thomas M. – Hastings Donnan (eds.) *Border Identities. Nation and state at international frontiers*. Cambridge: Cambridge University Press, 1-30.

Függelék: a komplex modellekbe bevont független változók értékei

1. A családon belüli határon túli munkavállalás
Dolgozik vagy dolgozott-e bárki a háztartásban a határ másik oldalán jelenleg, vagy az elmúlt öt évben?
0 – nem
1 – igen
2. Határon túli nyelv ismerete
Beszéli-e bárki a háztartásban a határon túli ország nyelvét?
0 – nem
1 – igen
3. Nemzetiség
Van-e bárki a családban, akinek a nemzetisége megegyezik a határon túli ország nemzetiségével?
0 – nem
1 – igen
4. Kapcsolatok
Rokonok és barátok száma a határ túloldalán
5. Bizalom – Mennyire bízunk a határon túl található nemzet tagjaiban?
1 – egyáltalán nem bízunk bennük
2 – inkább bizalmatlan irántuk
3 – általában bízunk bennük
4 – feltétlenül megbízunk bennük
6. Ügyintézés
Hányféle ügyet intéznek a háztartás tagjai a határon túl? (pl. napi bevásárlás, orvosi ellátás, benzin-és üzemanyag-vásárlás, fodrász, kozmetikus, banki és egyéb pénzügyi szolgáltatások stb.)
7. Elégedettség: Mennyire elégedett az élet egyes aspektsaival?
Aggregált mérőszám, minimuma 1 (egyáltalán nem elégedett), maximuma 5 (teljes mértékben elégedett).
8. Tipológia a kért földrajzi és nemzetiségi hovatartozása alapján
Az 1. táblázatban már bemutatott tipológiát is bevontuk a magyarázó változók körébe, hiszen fontosnak tartottuk megvizsgálni, hogy más tényezők kontrollálásával hogyan változnak a korábbiakban látott, „nyers” eredmények.
1 – szlovák–magyar határ magyarországi oldalán magyar nemzetiségű
2 – szlovák–magyar határ szlovákiai oldalán magyar nemzetiségű
3 – szlovák–magyar határ szlovákiai oldalán szlovák nemzetiségű
4 – ukrán–magyar határ magyarországi oldalán magyar nemzetiségű
5 – ukrán magyar határ ukrán oldalon magyar nemzetiségű
– ukrán–magyar határ ukrán oldalon ukrán nemzetiségű
9. A kért neme
1 – férfi
2 – nő

10. A kérdezett életkora
11. A kérdezett iskolai végzettsége
  - 1 – általános iskola
  - 2 – szakma
  - 3 – középfok
  - 4 – felsőfok
12. A háztartás vagyoni helyzete (a tartós fogyasztási cikkek alapján)